

YENİ PAZAR SANCAĞI ÜZERİNDE AVUSTURYA-MACARİSTAN, SİRBİSTAN VE KARADAĞ'IN HAKİMİYET MÜCADELELERİ (1878-1909)

Prof. Dr. Memet YETİŞGİN* - Ömer Fatih BAŞKAN**

Öz

1878'e kadar anlaşmalara bağlı olarak Yeni Pazar'ın sınırlarında veya bağlı olduğu eyaletlerde değişiklikler görüldü. Yeni Pazar sancağının stratejik bir öneme sahip olması, özellikle 1878'den itibaren bu bölge üzerinde Sırbistan, Karadağ ve Avusturya-Macaristan'ın çekişmelerine sahne oldu. Sırbistan ve Karadağ yeni kurulmuştu ve büyük devlet olma koşulunu genişleme siyaseti güttükleri Yeni Pazar üzerinde görmekteydi. Öte yandan Bosna-Hersek'i 1878'de geçici olarak işgal eden Avusturya-Macaristan, üstünlük durumunu Yeni Pazar'ı da ilhak ederek kuvvetlendirmek istiyordu. Osmanlı Devleti ise bölge üzerinde dönen oyunların farkında olamadı. Dost ve müttefik devlet arayışı nedeniyle Osmanlı Devleti; Sırbistan, Karadağ ve Avusturya-Macaristan'ın bölge üzerindeki emellerine net karşılık veremedi.

Bu çalışmada, Avusturya-Macaristan, Sırbistan ve Karadağ'ın Bosna-Hersek'e bağlı Yeni Pazar sancağı üzerinde hakimiyet mücadelelerine değinilecektir. Çalışma, Yeni Pazar'ın fethedilişinden başlatılmış olup Berlin Antlaşması'nda ve Berlin Antlaşması'ndan sonra Avusturya-Macaristan, Sırbistan ve Karadağ'ın sancak üzerinde girişimlerini ve hazırlıklarını konu edinir.

Anahtar kelimeler: Yeni Pazar, Bosna-Hersek, Osmanlı, Sırbistan, Karadağ, Avusturya-Macaristan.

Domination Struggles of Austria-Hungary, Serbia and Montenegro Over Novi Bazar Sanjak (1878-1909)

Abstract

Depend on some treatments, a few variances have seen about its borders and dependent provinces until 1878. Due to in fact that Novi Bazar Sanjak had strategic importance; it witnessed tousel of Serbia and Montenegro towards

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi.

to Austria-Hungary's who had plan on these regions as especially in 1878. Serbia and Montenegro where just founded as country. They saw to be big state condition on Novi Bazar where had politic expansion in. On the other hand Austria-Hungary, which invaded to Bosnia temporarily in 1878 wished to keep in their hands the power over that area by annexation Novi Bazar Sanjak. Also the Ottoman State wanted to take under guarantee its domination on Novi Bazar Sanjak, which is in strategic point. Although Ottoman State realized the games over is area; Ottoman noticed the critical state, couldn't counter completely against to Serbia, Montenegro and Austria because of seeking allied countries.

In this work, will focus on the struggle for dominance over the Novi Bazar of Austria-Hungary, Serbia and Montenegro based on Bosnia-Herzegovina. The study was started from the conquest of the New Bazar and deals with initiatives and preparations of the Austria-Hungary, Serbia and Montenegro on the sanjak in the Berlin Treaty and after the agreement.

Keywords: *Novi Bazar, Bosnia-Herzegovina, Ottoman, Serbia, Montenegro, Austria-Hungary.*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin 14. yüzyılın sonlarında Balkanlardaki yoğun fetih hareketleri neticesinde Yeni Pazar Osmanlı topraklarına katıldı. 1580'de Yeni Pazar sancağı haline getirilen Yeni Pazar Bosna eyaletinin bir sancağı haline getirildi. Osmanlı hakimiyeti boyunca Yeni Pazar, batı-doğu arasındaki transit ticareti üstlenmesiyle Yeni Pazar-Selanik bağlantılı İstanbul ulaşımında önemli bir yol bağlantısını oluşturdu.

Osmanlı-Rus harbinin Osmanlı aleyhine sonuçlanması üzerine, Berlin Antlaşması imzalanmış ve antlaşmanın getirdiği ağır yükümlülükler Osmanlı Devleti'ni oldukça zayıflatmıştı. Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti topraklarının yarısına yakını ve nüfusunun önemli bir kısmını kaybetmişti. Osmanlı Devleti için ağır şartları içeren Berlin kararlarının 25. maddesi Bosna-Hersek ve Yeni Pazar sancağını ilgilendirmekteydi. 25. maddeye göre, Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan'ın geçici işgaline bırakılırken Yeni Pazar'da Avusturya askeri bulundurulmasına karar verildi.

Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i geçici işgali, Sırbistan ve Karadağ'ı Osmanlı kadar rahatsız etmiş ve bu iki devletin büyüme hayallerini baltalamıştı. Hayallerinden vazgeçmeyen bu iki Slav devleti, Yeni Pazar ile ilgilerini kesmeyerek 1878'den yeni yüzyılın ilk çeyreğine kadar girişimlerine devam ettiler. Bu devre arasında zaman zaman çatışmalara giren Avusturya-Macaristan ile Sırbistan ve Karadağ Balkanlarda karmaşaya sebep oldular. Yeni Pazar, bahsi geçen devletler için önemi büyüktü. Avusturya-Macaristan, Yeni Pazar'ı elinde bulundurması sayesinde Sırbistan ve Karadağ'ı birbirinden ayırabilmekteydi. Çünkü Yeni Pazar Sırbistan ve Karadağ arasında tampon bölgeydi. Sırbistan ve Karadağ ise aralarında kalan bu bölgeyi ele geçirerek büyük Sırbistan hedeflerini gerçekleştirmenin peşindeydi. Zaman zaman gerçekleşen çatışmalardan sonra 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i Avusturya-Macaristan'ın geçici işgalden tam işgal durumuna getirmesi taraflar arasında çatışmaların artmasına neden oldu.

Rus desteğini arkasına alan Sırbistan ve Karadağ, Yeni Pazar sancağı ve çevresinde çeşitli noktalarda hazırlıklara giriştiler. Bunlar; sınır boylarında silahlanma, basın yoluyla propaganda yapma ve bölge üzerinde keşif heyetleri bulundurma gibi hamlelerdi. Vazgeçmek bilmeyen emelleri özellikle 1908-1909 yılları arasında oldukça ateşlendi. Dönemin karmaşası ve Balkan Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nce olumsuz neticelenmesi sonucunda 1913'te Bükreş Antlaşması imzalandı. Böylece Yeni Pazar sancağı üzerinde Osmanlı hakimiyeti sonlandı ve bölge Sırbistan ile Karadağ arasında taksim edildi.

Yeni Pazar'da Osmanlı Hakimiyeti

Günümüzde Yeni Pazar Belgrat'ın 280 km güneyinde, Belgrat'ı Karadağ'ın başkenti Podgorica üzerinden Adriyatik sahiline bağlayan kara yolu üzerindedir.¹

Osmanlı döneminde teşkil edilmiş bir idari bölge olan "Sancak" Sırbistan ve Karadağ arasında kalan bir bölgenin ismidir. Sancak bölgesinin doğusunda yer alan Yeni Pazar, (Novi Pazar) "Sancak" bölgesinin başşehri olarak idari ve kültür merkeziydi. 1580'de Yeni Pazar, sancak haline getirilerek Bosna sancağının yedi bölgesinden biri oldu.²

Yeni Pazar'ın Osmanlı tarafından ele geçirilmesi, 1389'da I. Kosova Savaşı'nın kazanılması ve akabinde bu bölge üzerinde yer alan kalelerin alınmasıyla gerçekleşebildi.³ I. Kosova Savaşı bu bölgede Hıristiyan hakimiyetin çözümlenmesine neden olurken Osmanlı Devleti'nin fetihçi hareketini de hızlandırdı.⁴ I. Kosova Savaşı sonrası Türk fetihleri Bosna'ya kadar uzanmış ve Kuzey Sırbistan yolu açılmış bulunuyordu. 1389'da Sırlara vurulan darbe ile Balkanlara kesin kes yerleşen Osmanlı Devleti 1463'te Bosna'nın fethiyle birlikte yerini Balkanlarda sağlamlaştırdı.⁵

14. yüzyılın sonlarında fethedilen Yeni Pazar, Bosna fethinden önce Osmanlı toprağı olmuştu. 1463'te Bosna'nın fethedilmesi sonucunda Bosna sancağı kurulmuş ve bu bölgede bulunan toprakların bir kısmı Bosna sancağına dahil edilmişti. Böylece önceden fethedilen Yeni Pazar bölgesi ise Bosna sancağına bağlanmış oldu.⁶ Bosna sancağına bağlanan Yeni Pazar 1477'de Yeleç, Zvečan, Ras, Seniçe'den meydana gelen Yeleç vilayetinin idare merkezi oldu. Osmanlı idaresine kadar ihmal edilmiş olan bölge Osmanlı hakimiyeti ile birlikte Dubrovnik, Saraybosna, Niş, Üsküp, Selanik, Sofya ve İstanbul yol bağlantılarıyla bir ticaret merkezi haline geldi. Bu ise Yeni Pazar nüfusunun artmasına ve mimari gelişiminde olumlu rol oynadı. 1580 yılına gelindiğinde

¹ Muhammet Aruçi, "Yeni Pazar", TDV, Cilt: 43, İstanbul 2013, s. 468.

² Refik Catic, "Bosna Hersek ve Sancak'taki Boşnaklar", *Uluslararası Balkan Kongresi: Balkan Milletleri Arası İletişim*, ed: Caner Sancaktar, TASAM Yayınları, İstanbul 2009, s. 421.

³ Caner Sancaktar, "Sancak Boşnakları: Bir Ulusun Varoluş Mücadelesi", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 110, Ankara 2012, s. 94.

⁴ Ergünöz Akçora, "Dünden Bugüne Bosna-Hersek", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 89, Nisan, İstanbul 1994, s. 93.

⁵ Feridun M. Emecen, *Balkanlar ve Bosna Tarihi Bakımından Kosova Savaşı'nın Önemi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1992, s. 7-8.

⁶ Hatice Oruç, "XV. - XVI. Yüzyıllarda Yeni Pazar", *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi, On Dördüncü Askeri Tarih Kongresi Bildirileri I*, Atase Yayınları, İstanbul 2014, s. 177.

Yeni Pazar gelişimine paralel olarak Bosna eyaletinin sancak merkezi haline geldi. Bu konumunu 17. ve 18. yüzyılda da sürdürdü. 1817-1833 yılları arasında ise Yeni Pazar'ın merkezi olduğu sancağın durumu değişerek Kilis ve Zivornik sancaklarıyla sancak statüsü kaldırılmıştı. 1864-5'te yapılan vilayet nizamnamelerindeki düzenlemelerle Yeni Pazar, Bosna'nın yedi sancağından biri oldu. Yeni Pazar sancağı ise on kazadan meydana geldi. Bunlar; merkezi Seniçe olmak üzere Yeni Pazar, Taşlıca, Nova Varoş, Prijepolje, Akova, Mitroviçe, Berane, Kolasin ve Trigovište idi.⁷ Yeni Pazar sancağı, 19. yüzyılda güvenlik nedenleriyle bağlı olduğu vilayetlerde değişikliklere gidildi.⁸ Son sınırı ise 1878'de Berlin Antlaşması'nın 25. maddesiyle belirlendi.⁹

Berlin Antlaşması'nda Yeni Pazar Sancağı

1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde hezimete uğrayan Osmanlı Devleti, Berlin Kongresi kararları sonucunda Balkanlardaki hakimiyeti yok olma derecesine gelmişti.¹⁰ Romanya, Sırbistan ve Karadağ bağımsızlığını kazanmış, Bulgaristan özerk hale getirilmişti.¹¹ Konumuzu oluşturan sancak bölgesi ise Osmanlı egemenliğine bırakılsa da Avusturya-Macaristan işgaline açık hale getirilmişti.¹² Antlaşma gereğince oluşan sınır düzenlemeleri sonucunda Osmanlı Devleti toprak bütünlüğünden beşte ikisini ve nüfusunun yarısından fazlasını (5,5 milyon) kaybetti.¹³

Yeni Pazar ve Bosna-Hersek'in durumu 13 Temmuz 1878 Berlin Antlaşması'nda yer alan 25. maddeye göre şekillenmişti. Bu maddeye göre, Bosna-Hersek'te Osmanlı hakimiyetinin devam etmesine ve Avusturya-Macaristan tarafından geçici işgal edilmesine karar verilmişti. Yeni Pazar sancağı ile ilgili hükümde ise; Avusturya-Macaristan, bu bölgeyi işgal etme gibi bir amacının olmadığını ifade ederek Yeni Pazar'da sadece askeri ve ticari yollar yapma ve asker bulunduracaktı. Ayrıca Bosna-Hersek ve Yeni Pazar için ileriye dönük bir tarihte konuyu daha teferruatlı görüşmek üzere taraf devletlerden oluşan bir görüşme gerçekleşmesine karar verilmişti.¹⁴

⁷ Aruçi, "a.g.m.", s. 469-470.

⁸ Sancak, Sırbistan ve Karadağ arasında sınır vazifesi görüyordu. Bu stratejik önemi nedeniyle 19. yüzyılın ikinci yarısında sınırları veyahut bağlandığı eyaletlerde değişikliklere gidildi. 1864'te sancağın idare merkezi Seniçe kazasına taşınmış, 1870'ten sonra Yeni Pazar vilayete çevrilerek Bosna bölgesindeki sorunların bu bölgeye taşınması engellenmek istenmişti. 1872'de Hersek ve Yeni Pazar birleştirilerek bir vilayet oluşturulmuş ve Reşit Paşa buraya vezir olarak atanmış, 1875'ten sonra ise Yeni Pazar tamamen Bosna'dan ayrılarak Kosova vilayetine bağlanarak Avusturya-Macaristan işgalinden kurtulmuş. Zafer Gölen, *Tanzimat Döneminde Bosna-Hersek*, TTK Basımevi, Ankara 2010, s. 149-150.

⁹ Catic, "a.g.m.", s. 421.

¹⁰ Fahriye Emgili, *Avusturya-Macaristan İşgalindeki Bosna-Hersek'ten Göçler: Bosna-Hersek Kaynaklarına Göre Bir İnceleme*, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt: 2, Sakarya 2013, s. 839.

¹¹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Der Yayınları, İstanbul 2013, s. 422.

¹² Emgili, *a.g.e.*, s. 839.

¹³ Memet Yetişgin, *On Dokuzuncu Asrın Son Çeyreğinde Rusların Balkan Politikası*, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt: 2, Sakarya 2013, s. 761.

¹⁴ Ali Fuat Türkgeldi, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiye*, II. Cilt, TTK Basımevi, Ankara 1987, s. 124.

Yeni Pazar birçok jeopolitik öneme haizdi. Bir defa Sırbistan ile Karadağ arasında yer almakta olup aynı zamanda Avusturya-Macaristan askeri işgaline terk edilen Bosna-Hersek ile Osmanlı Devleti arasında bağlantıyı oluşturmaktaydı. Denize ulaşmak ve aynı zamanda Karadağ ile birleşmek isteyen Sırp lar için göz dikilen bir bölge idi. Sırp ların “büyük Sırbistan”ı inşa etme emellerine yönelik de ilk göz diktikleri yerlerdendi.¹⁵

Berlin Antlaşması 13 Temmuz 1878’de imza edilmişti. Avusturya-Macaristan vakit kaybetmeksizin henüz on beş gün geçmesine rağmen 28 Temmuz 1878’de Bosna-Hersek’in işgaline başladı.¹⁶ Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek işgalini haklı göstermek için Bosna-Hersek ve kendi sınırlarında yer alan bölgelerin yıllardır huzursuzluk içinde bulduklarını ve bölgeyi asayişini temin için işgal edeceğini bildirmekteydi.¹⁷ Avusturya-Macaristan’ın gerçekteki amacı, Bosna-Hersek ve Yeni Pazar’ı elinde bulundurarak Sırbistan ve Karadağ’ı ayırmaktı.¹⁸ Avusturya-Macaristan’ın bir diğer amacı ise Selanik’e kadar¹⁹ uzanan hayallerini gerçekleştirerek hakimiyet alanını genişletebilmektir.²⁰ Ayrıca Avusturya-Macaristan, Güney Slavlarının en büyük kollarından olan Sırp ların Balkanlarda güçlenmesini ve Rusya ile “Pan-Slav” ülkü etrafında birleşmesini kendi varlığı için tehlikeli görüyordu. Kendi doğal nüfuz bölgesi gördüğü Balkanlarda ve Adriyatik’te sağlam bir zemin peşindeydi. Avusturya-Macaristan için Bosna-Hersek Akdeniz’e açılan kapı olarak kendisine hizmet edecekti.

Bosna-Hersek’in geçici işgalinden sadece Osmanlı hükümeti hoşnut değildi. Aynı zamanda Sırbistan ve Karadağ da işgalden hoşnut olmadı. Çünkü Bosna-Hersek ve Yeni Pazar, bu iki yeni kurulan devlet için doğal genişleme sahası idi. Ayastefanos’ta Sırbistan’a taksim edilen Yeni Pazar; Berlin kararlarıyla Avusturya-Macaristan’ın işgaline açık bırakılması Sırbistan rahatsız etti.²¹ Berlin Antlaşması sonrasında Sırbistan’a mevcut sınırlarının güneybatısında küçük bir üçgen arazi verildi. Karadağ’a ise çok az bir toprak parçası tahsis edilmişti.²² Diğer bir memnuniyetsizlik de Rusya tarafındaydı. Çünkü Ruslar Balkanlardaki Slav unsur üzerindeki hakimiyetini kaptırmak istemiyordu.²³ Halbuki Rus ve Avusturya-Macaristan İmparatorları 8 Tem-

¹⁵ https://www.researchgate.net/publication/301199954_Sanjak_of_Novi_Pazar, erişim tarihi: 16.05.2017.

¹⁶ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınları, İstanbul 2007, s. 539.

¹⁷ Zafer Çakmak, “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna-Hersek’i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti İle Yaptığı Anlaşma”, *Doğu Anadolu Bölge Araştırmaları 4*, Elazığ 2003, s. 17.

¹⁸ Emgili, *a.g.e.*, s. 541.

¹⁹ Yazar, Avusturya’nın Selanik’i ele geçirmesi halinde İstanbul’un da tehlikeye açık hale gelebileceğini bildirir. Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 131-132.

²⁰ Kemal H. Karpat, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 130.

²¹ Enver Ziya Karal, *Birinci Meşrutiyet Devri ve İstibdat Devri 1876-1907*, VIII. Cilt, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 76.

²² Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923*, Çev. İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 225.

²³ Karpat, *a.g.e.*, s. 131.

muz 1876'da Reichstad Antlaşması ile ortak paydada buluşarak Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından işgalini kabul etmişti.²⁴ Ayrıca Mart 1877'de imzalanan Peşte Antlaşması'nda da aynı şekilde Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek işgalini Rusya kabul etmişti. Fakat yapılan antlaşmaları reddetme oyununa girmek isteyen Rusya, diğer Avrupa devletlerinin Avusturya-Macaristan tarafında yer alması sebebiyle amacına ulaşamamıştı.²⁵

Yukarıda bahsedildiği üzere Yeni Pazar için ileri bir tarihe atılan Avusturya-Macaristan ve Osmanlı arasındaki görüşme, 1879 yılının Nisan ayının başlarında gerçekleşti. Bu görüşmeden bir sonuç alamayan Osmanlı ve Avusturya-Macaristan hükümetleri 21 Nisan 1879'da tekrardan müzakere masasına oturdu. Osmanlı Devleti'ni temsilen Hariciye Nazırı Kara Todori Paşa ve Maarif-i Umumiye Nazırı Münif Efendi katılırken; Avusturya-Macaristan hükümetini temsilen İstanbul büyükelçisi Kont Fransuva Ziči katıldı. Antlaşma on maddelik mutabakat metniyle sağlandı.²⁶ Antlaşma metnine göre, Osmanlı Devleti Bosna-Hersek yönetimini Avusturya-Macaristan'a bırakıyordu. Ancak Müslüman halkın ibadetine karışılmayacak ve Bosna-Hersek'te Osmanlı parası geçerli olacaktı. Bosna-Hersek sakinlerinin ikamet konuları ile göç konularının ise belli bir nizamda gerçekleşmesine karar verildi.²⁷ Yeni Pazar için öngörülen maddelerde ise:

1- Yeni Pazar sancağına Avusturya-Macaristan askerinin ne zaman giriş yapacağına daha önceden Babıali'ye haber vermeyi taahhüt eder. Avusturya-Macaristan askerinin iskanı ve levazım masrafları Avusturya-Macaristan tarafından karşılanacaktır.

2- Avusturya-Macaristan askerini Yeni Pazar'da bulunmasının Osmanlı memurlarını ve askeri erkanın işlerine müdahale etmek anlamında olmadığı ve bu memurların Babıali'nin emrinde olduğu belirtildi.

3- Babıali Yeni Pazar sancağında Avusturya-Macaristan askerinin bulunduğu noktalarda kendi askeri düzenini yürütebilir ve bu durumda Avusturya-Macaristan bir engel çıkarmayacaktır. Ayrıca Babıali Yeni Pazar'ın hiçbir tarafında nizamsız bir askeri birlik bulundurmaya taahhüt eder.²⁸

Böylece Osmanlı-Avusturya-Macaristan antlaşması sonrası Yeni Pazar'da 200 civarında Avusturya-Macaristan askeri konuşlandırmış ve Plevlje'de bir konsolos bulundurmuş oldu.²⁹ Scheer'in iddiasına göre Yeni Pazar'da Osmanlı ve Avusturya subayları 1879'dan 1908'e kadar neredeyse 30 yıl boyunca

²⁴ Yetişgin, *a.g.e.*, s. 751-752.

²⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 537.

²⁶ Çakmak, "a.g.m.", s. 18.

²⁷ Gölen, *a.g.e.*, s. 132-133. Ayrıca geniş bilgi için bkz. *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1992, s. 79-82 ve Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 130-136.

²⁸ *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1992, s. 79-82.

²⁹ https://www.researchgate.net/publication/301199954_Sanjak_of_Novi_Pazar, erişim tarihi: 16.05.2017.

bölge üzerinde gözü olan Sırp'lara ve Sırp'ların zararlı propaganda ve saldırılarına karşı birlikte mücadele etmiştir.³⁰

Berlin Antlaşması'ndan Sonra Yeni Pazar Sancağı

Avusturya-Macaristan Berlin Antlaşması ile Bosna-Hersek ve Yeni Pazar sancağı üzerinde önemli kazanım elde etmişti. Ancak bu, Avusturya için yeterli görülmedi. Her an bu bölgelerin kesin olarak kendi sınırlarına dahil etmek istiyordu.³¹ Osmanlı Devleti ise Avusturya-Macaristan'ın bu amacının önüne geçebilmek için Yeni Pazar sancağına ve Arnavutluk ahalisine el altından silah yardımı yapmaktaydı. Çünkü Nisan 1879'da yapılan antlaşmaya göre Avusturya askeri Yeni Pazar'da asker bulundurma yetkisine sahipti. Bu durum ise Avusturya-Macaristan'ın Yeni Pazar'a kolayca girişinin önünü açacaktı.³² Avusturya-Macaristan, Adriyatik'e inme planlarını Bosna-Hersek'in ilhakkında görmekteydi. Ayrıca Saraybosna-Yeni Pazar-Üsküp-Selanik demir yolu hattı ile Makedonya'yı yayılma sahası olarak belirlemişti. Bu nedenle Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek ve Yeni Pazar üzerindeki geçici işgal hakkını, kesin bir ilhakla sonlandırmak istiyordu. Bu bölgelerin Avusturya-Macaristan tarafından ilhaki, büyük Sırbistan hayallerinin de sönmesini sağlayacaktı.³³ Avusturya-Macaristan amacına ulaşabilmek için çeşitli antlaşmalarla durumunu garanti altına almaya çalıştı. 1881'de Üç İmparatorluk ittifakında hakimiyet sistemini korumak istemiyle Bosna-Hersek konusunda gizli bir görüşme gerçekleştirdi. Bu gizli görüşmede Avusturya-Macaristan, Rusya ve Almanya gerekli görüldüğünde Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakkına olumlu bakmışlardı.³⁴ Diğer bir antlaşmayı da 1881 Haziran'ında gizli olarak Sırbistan ile yaptı. Yapılan antlaşmada Sırbistan Yeni Pazar üzerinde emelleri olmadığı sürece Makedonya'da kazanacağı topraklar için diplomatik destek sözü aldı.³⁵

Diplomatik bağlarla kendini sağlama almaya çalışan Avusturya-Macaristan, aynı zamanda Sırbistan ve Karadağ'ı coğrafi açıdan da kısıkcına almıştı. Sırbistan'a ithal edilen ürünler ve Sırbistan pazarı için Avusturya-Macaristan önem taşımaktaydı. Tüm dış ilişkilerini ve ekonomik konularını Avusturya-Macaristan boyunduruğuna teslim eden Sırbistan, konumunu değiştirmek istedi. Bu amaçla kendilerine "Sırbistan genişlemek zorunda yoksa ölecek" şiarıyla yayılabilme düşüncesini canlı tutmaya çalıştı.³⁶ Karadağ'ın durumu

³⁰ Tamara Scheer, *The Habsburg Empire's German Speaking Public Sphere And The First Balkan War, The Wars Before The Great Wars*, Ed. William Mulligan, A. Rose, D. Geppert, Cambridge University Press, s. 301-309.

³¹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 613.

³² *Osmanlı Belgelerinde Bosna-Hersek*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2009, s. 85.

³³ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 613.

³⁴ Mehmet Yılmazata, *Savaş'a Giden Yol 1908 Bosna-Hersek'in İlhakı*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 76.

³⁵ Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923*, Çev. İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 281.

³⁶ Nevill Forbes - Arnold J. Toynbee - D. Mitrany - D.G. Hogarth, *The Balkans: A History of Bulgaria, Serbia, Greece, Rumania, Turkey*, Oxford, The Clarendon Press, 1915, s. 141.

da Sırbistan'dan farksızdı. Avusturya-Macaristan; Karadağ'ı Dalmaçya, Bosna-Hersek ve Yeni Pazar ile çevreleyerek çember içinde bırakmıştı.³⁷

Sırbistan ve Karadağ Avusturya-Macaristan tarafından kısıpaca alınmasına rağmen Yeni Pazar'dan vazgeçmeye razı değillerdi. Yeni Pazar'da 30 Temmuz 1889'da Kosova valisi Faik Bey tarafından gönderilen telgrafta, Sırbistan ve Karadağ'ın ihtilal hazırlıklarından bahseder. Telgrafta, Sırpların Yeni Pazar ve Preşova³⁸ sınırındaki Sırp vatandaşlara Osmanlı sınırına saldırıda bulunmaları için telkinde buldukları aktarılmakla birlikte Sırbistan, Rusya, Karadağ ve Romanya'nın birleşerek Bosna-Hersek'te ihtilal çıkararak Yeni Pazar'a Sırpların sahip olmak istediklerini yazmaktaydı. Ayrıca bu bölgede yer alan muhbirler vasıtasıyla Rusya'nın Yeni Pazar'a asker sevk edeceğinin öğrenildiği bildirilmekteydi.³⁹

Sırbistan askeri hazırlıklarıyla beraber basın yolunu da kullanmaktaydı. Böylece bölgede ortaya çıkacak karışıklıktan yararlanmaya çalıştı. Ekim 1892'de Sırp basını, Avusturya-Macaristan'ın Selanik'e egemen olma politikasını, ileri karakol noktası olan Yeni Pazar sancağındaki Lim arazisine istihkamlar inşa ederek gerçekleştireceğine dair propagandalar yapmaktaydı. Avusturya-Macaristan bu haberi *Fremdenblatt* gazetesinde yalanlayarak Sırp resmi makamlarını uyardı.⁴⁰

Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i İlhak Etmesi ve Yeni Pazar Sancağı'nın Durumu (5 Ekim 1908)

Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek ve Yeni Pazar'ın ilhakından önce 1876'da Reischstadt ve 1877'de Peşte antlaşmalarında yaptığı gibi Rusya'nın desteğini sağlamak istedi. 16 Eylül 1908'de yine Avusturya-Macaristan, Rusya ile Buhlav'da buluşarak anlaşmaya vardı. Anlaşmada Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i ilhak edecek ve Yeni Pazar'ın hakimiyetini Osmanlı'ya bırakacaktı. Rusya, Avusturya-Macaristan'ın bu isteğine ses çıkarmaması karşılığında boğazlardan Rus savaş gemilerinin geçmesi konusunda Avusturya-Macaristan'dan destek alacaktı. Fakat Buhlav'da görüşülen konularda anlaşılan noktalar üzerinde bir belge kaydedilip imza edilmemişti.⁴¹ Bunun sonucunda Avusturya-Macaristan ve Rusya görüşülen konular hakkında farklı iddialarda bulunarak çatışma ortamına girdiler. Bu çatışma, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i 7 Ekim'de ilhak edeceğini belirtmesine rağmen 5 Ekim 1908'de ilhakı gerçekleştirmesi ile daha da büyüdü.⁴²

İlhak konusunda Rusya ve Avusturya-Macaristan arasında tartışmalar devam ederken 5 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i top-

³⁷ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2*, Çev. İhsan Durdu, Haşim Koç ve Gülçin Koç, Küre Yayınları, İstanbul 2009, s. 36.

³⁸ Preşova, Kosova Vilayeti'ne bağlı bir kazadır. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2006, s. 412.

³⁹ *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, s. 116-117.

⁴⁰ *Osmanlı Belgelerinde Bosna-Hersek*, s. 97.

⁴¹ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt: 1, Kısım: 2, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 103.

⁴² Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 617.

raklarına kattığını öncelikle Berlin Antlaşması'na katılan ülkelere bildirdi. Bu coğrafyayla doğrudan ilgisi olan Osmanlı Devleti'ne ise daha sonra bildirdi.⁴³ İşgalin sebebini Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Aerantal, İngiliz hükümetine şu şekilde bildirdi: “Bosna Hersek’in gelişmişliğinden bahsederek burada meşruti ve muhtar bir idare kurmayı düşündüğünden bahsetmiş ve Türkiye’de meşruti idarenin kabulü bizim hızlı hareket etmemize neden oldu.” olarak açıklamaktaydı. Bu göstermelik bir bahaneydi. Asıl amaç Rusya’nın zayıflığından⁴⁴ istifade edilerek ilhak işini bir an evvel tamamlamaktı.⁴⁵ İlhaktan 4 gün önce yani 1 Ekim 1908 *Tanin* gazetesinin haberinde, Avusturya-Macaristan sefiri Marki Pallaviçni büyük devletler nezdindeki girişiminde, ilhakin fiilen zaten mevcut olduğunu ve yapılacak ilhakin sadece bir düzenlemeden ibaret olduğunu belirtmekteydi. Ayrıca Tanin, Avusturya-Macaristan kendi geleceğini garantiye almak için Balkanlardaki konumunu bir başka devlete değil kendi kendilerine çözeceklerini eklemekteydi.⁴⁶ Aynı sefere Babıali ziyaretinde Avusturya-Macaristan’ın hangi hakla Bosna-Hersek’i ilhak ettiği sorulduğunda sefir: “Haklıyız, çünkü kuvvetliyiz.” cevabını vermesi dönemin siyasi panoramasını özetlemekteydi.⁴⁷

Bosna-Hersek’in ilhakına Osmanlı hükümetinden daha çok Türk halkı öfkeliydi. Halk ülkenin çeşitli yerlerinde protesto gösterileri yaptı. Özellikle ticaret ağının yoğun olduğu Avusturya-Macaristan’a karşı bir boykot hareketi başlattı. Avusturya-Macaristan’dan gelen mallara rağbet etmek şöyle dursun hamallar limanlarda Avusturya-Macaristan mallarını taşımaya bile reddetmekteydi.⁴⁸ Bosna-Hersek’in ilhakına Osmanlı Devleti kadar kuşkusuz Sırbistan da büyük tepki göstermişti. *Tanin*’de verilen habere göre, ilhak sonrasında kadın erkek binlerce Sırp’ın sokaklarda miting gösterilerinde bulunduğunu ve Avusturya-Macaristan mallarına karşı boykot kararı aldıklarını bildirdi.⁴⁹ Sırbistan’da Avusturya-Macaristan malına boykot hakkında *Servet-i Fünun* gazetesi, Sırp Osmanlılardan daha çok Bosna-Hersek’e sahip çıkıyor demekteydi. Haberin devamında ise, eğer Sırbistan’da Avusturya-Macaristan eşyası kullanan birini gördüklerinde, kadın dahi olsa sokak ortasında saldıracak üzerindeki Avusturya eşyasını parçaladıklarını bildirmekteydi.⁵⁰

Aşağıda *Servet-i Fünun* gazetesinin 19 Şubat 1909 tarihli sayısında Sırbistan halkının Avusturya-Macaristan eşyası giyen bir kadına yapılan saldırıyı resmediyor.⁵¹

⁴³ Uçarol, *a.g.e.*, s. 502.

⁴⁴ Yazarın zayıflıktan kastı, 1905’te gerçekleşen Rus-Japon Savaşı’nda Rusya’nın aldığı ağır yenilgidir. Kenneth Morrison - Elizabeth Roberts, *The Sandzak: A History*, Hurst & Company, London 2013, *a.g.e.*, s. 84.

⁴⁵ Bayur, *a.g.e.*, s. 109.

⁴⁶ *Tanin Gazetesi*, “Avusturya-Macaristan ve Yeni Pazar Sancağı” başlıklı yazı, (1 Ekim 1908).

⁴⁷ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, III. Cilt, Dergah Yayınları, İstanbul 1982, s. 1398.

⁴⁸ BOA, *Rumeli Müfettişliği Sadaret ve Başkitabet Evrakı (TFR.I.A.)*, Dosya No: 39, Gömlek No: 3877.

⁴⁹ *Tanin Gazetesi*, 14 Ekim 1908.

⁵⁰ *Servet-i Fünun Gazetesi*, “Sırbistan’da Boykotaj” başlıklı yazı, 18 Şubat 1909.

⁵¹ *Servet-i Fünun Gazetesi*, “Sırbistan’da Boykotaj”, 19 Şubat 1909.

Sırpların yanı sıra Karadağ da Avusturya-Macaristan'ın ilhakına tepkisiz kalmadı. Avusturya'nın Bosna-Hersek işgalinde kendi soydaşlarının da bulunduğunu belirterek bahsi geçen iki devlet de bu sorun üzerinde telaşa düştüler.⁵²

İlhakın ilk günlerinde çeşitli görüşmeler ve aracı devletler sayesinde Rusya'yı bertaraf eden Avusturya-Macaristan, Rusya'nın bertaraf olması ile otomatik olarak Sırbistan'ı da bertaraf etmiş oluyordu. Rusya'nın korumasında olan diğer bir devlet olan Karadağ ise Avusturya-Macaristan'a karşı tepkisine devam etmekteydi. Fakat bu tepki de sessiz bir çığlık olarak kalmaktaydı.⁵³

Sırbistan'ın Rusya aracılığıyla susturulması pek fazla sürmedi. Aradan bir ay geçmeden Sırbistan askeri hazırlıklara girişti.⁵⁴ Çünkü ilhak konusu, Sırpları telaşa düşürmüştü ve üst düzey Sırp yöneticilerinden kimi savaş çıkırtkanlığı yapmakta kimisi de Bosna-Hersek'in yerini tutacak toprak tavizleri istemekteydi. İstenen toprak tavizi tabii ki Yeni Pazar'dı.⁵⁵ Bu isteklere Sırbistan ve Karadağ üzerindeki prestijini korumak isteyen Rusya tekrardan destek verdi. İlhakı takip eden 6 Ekim 1908'de Rusya, Yeni Pazar sancağından Sırbistan ile Karadağ'ı birleştirecek surette bir yer verilmesini istedi. Ancak bu tavizin Osmanlı hükümetince kabul edilmeyeceğini anlayan Sırbistan Bosna'dan bir yer koparmanın peşine düştü; ancak bu girişiminden de başarılı olamadı.⁵⁶

21 Nisan 1879'da yapılan Osmanlı ve Avusturya-Macaristan arasında yapılan antlaşmaya göre: "Osmanlı ve Avusturya-Macaristan askerleri Yeni Pazar'da asayişini temin edecekleri noktasında anlaşmıştı." Fakat 7 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan'dan Osmanlı Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkirede ise şunlar bildirilmekteydi. Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanı ile yeni siyasi gelişmeler yaşandığı için Viyana kabinesi de Osmanlı Devleti'nin Yeni Pazar'da asayişini tek başına sağlayacağına olan inancı ile Avusturya-Macaristan, askerini Yeni Pazar'dan çekeceğini bildirmekteydi.⁵⁷ Avusturya-Macaris-

⁵² Harp Akademileri Komutanlığı, *Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri İle Balkanlar-Türkiye Otoyol Projesi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1999, s. 44.

⁵³ *Beyan-ül Hak, Zübde-i Siyasiye (Bulgaristan'ın İstiklali ve Bosna-Hersek'in İlhakı Hakkında)* başlıklı yazı, 26 Ekim 1908.

⁵⁴ *Beyan-ül Hak, Zübde-i Siyasiye (Bulgaristan'ın İstiklali ve Bosna-Hersek'in İlhakı Hakkında)* başlıklı yazı, 26 Ekim 1908.

⁵⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 618.

⁵⁶ Bayur, *a.g.e.*, s. 113.

⁵⁷ *Osmanlı Belgelerinde Bosna-Hersek*, s. 99.

tan Yeni Pazar'dan çekilmesiyle kurnaz siyasetini göstermekteydi. Avusturya-Macaristan, Yeni Pazar'dan çekilerek 21 Nisan 1879'daki antlaşmaya sadık kaldığını göstermek ve güven tazeleme niyetindeydi. Ayrıca körü körüne toprak hırsı ile bölgeyi tarumar etmediğini Osmanlı Devleti'ne ve büyük devletlere hissettirmek istedi.⁵⁸ Ancak Avusturya-Macaristan'ın Yeni Pazar'ı Osmanlı'ya iade etmesi söz konusu bile olamazdı. Zira böyle bir durum söz konusu ise neden gazetelerinde Yeni Pazar'ı işgal ettiğine dair karikatürlere yer vermektedir. Bunlardan biri olan ve 1908'de Varşova'da yayınlanan *Mucho* gazetesinde aşağıdaki karikatür dikkat çekicidir.

Fotoğrafın altında "Sinirlenme tatlım, senin soyunmana yardımcı olabilirim elbiseler sana çok yakışıyor" yazmaktaydı.⁵⁹

Sırbistan ve Karadağ ise Rus desteğini arkasına alarak toprak taleplerini yinelemekteydi. Avusturya-Macaristan ise bu durumdan endişelenmekteydi. Bu nedenle toprağın doğrudan sahibi olan Osmanlı Devleti ile 24 Şubat 1909'da anlaşmaya oturdu.⁶⁰ Anlaşmada, Avusturya-Macaristan 1879 tarihli sözleşmeyle Yeni Pazar sancağında kazandığı haklardan vazgeçeceğini, Bosna-Hersek ahalisinin Osmanlı'ya göç edeceğini, mallarının tasarrufunda, ibadet konularında özgür olduğunu, hutbenin halife adına okunmaya devam edileceği ve vakıf hukukuna riayet edileceğini belirtti. Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek'te bırakmış olduğu devlete ait binalar karşılığında 2,5 milyonluk altın ödemeyi, yeni ticaret anlaşmasını imzalamayı kabul etti. Ayrıca bölgeye atanacak ulemanın şartlarını Babiali belirleyecekti.⁶¹

Aşağıdaki resimde edebi ve mizah gazetesi olan *Kalem* gazetesinin Osmanlı Devleti'ne Avusturya-Macaristan tarafından verilen 2,5 milyonluk tazminatının değersel ifadesi hakkında bilgi vermektedir.

⁵⁸ Bayur, *a.g.e.*, s. 115.

⁵⁹ Davut Nuri Beyefendi'nin *Mucho* gazetesi koleksiyonundan Nesib İshak Bey'in paylaşımıdır. (13 Şubat 2016).

⁶⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 621.

⁶¹ *Osmanlı Belgelerinde Bosna-Hersek*, s. 113.

L. ERIGOVINE. — Vous allez me repeindre ces deux petites maisons à aux mêmes couleurs que la grande.
Le FRANÇAIS. — Oui, bourgeois; cela ne vous coûtera que 2 millions et demi de Livres Turques.

ایمپراطور فرانسوا — اوستا، بویاکی کوشکی ده بویوک بنا رنگنه بویارمیسین؟
بویاچی — بکی بابالی، فقط بویورلی سکا ایکی نیچ میلیون عثمانلی لیراستنل آتاشی ویرمز.

“İmparator Fransuwa, usta bu iki köşkü de bu büyük binanın rengine boyar mısın?”

- Boyacı, yani babalık fakat bunları sana iki buçuk milyon Osmanlı lira-sından inşaatını vermezler” diye aralarında bir diyalog geçmektedir.⁶²

Bosna-Hersek'in İlhakından Sonra Yeni Pazar Sancağı Üzerinde Sırbistan ve Karadağ'ın Hamleleri (1908-1909)

1878 Berlin Antlaşması'yla bağımsız olan Sırbistan ve Karadağ bu tarihten itibaren yaklaşık otuz yıl boyunca Bosna-Hersek ve Yeni Pazar sancağı üzerinde genişleme hayali sürdürdü. Ancak bahsi geçen bölgeler üzerinde yayılmayı düşünen bir başka devlet de Avusturya-Macaristan idi. Nitekim yeni kurulan ülkeler olan Sırbistan ve Karadağ, hedeflerinin çakıştığı Avusturya-Macaristan ile çatışacak ölçekte ülkeler değildi. 5 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan oldu-bittiyile Bosna-Hersek'i geçici işgalden mutlak olarak ilhak etmişti. Sonrasında yapılan anlaşmayla Yeni Pazar'ın Osmanlı'da kalması Sırbistan ve Karadağ'ı endişelendirdi. Derhal hareket etmesi gerektiğini düşünerek Avusturya-Macaristan'ın Yeni Pazar'dan askerlerini tahliye eder etmez Sırlar ve Karadağlılar Yeni Pazar üzerinde istila hazırlığına giriştiler.⁶³

Bosna-Hersek'ten umduğunu bulamayan Sırbistan ve Karadağ, Yeni Pazar sancağı üzerinde yoğunlaşarak sınır boylarında silahlanma ve bölge üzerinde

⁶² Kalem Gazetesi, 21 Ocak 1909.

⁶³ Ahenk Gazetesi, 13 Kasım 1908.

keşif gibi askeri hazırlıklara giriştiler. İlhaktan henüz bir ay geçmiş olmasına rağmen Sırp ve Karadağlı unsurlar, Yeni Pazar hudutlarında teçhizatlanarak yerlerini almaya başlamışlardı. 5 Kasım 1908 tarihli telgrafta, Karadağ generallerinden Tevnik ve Yankov adlı iki askerinin Sırbistan, Seniçe ve Vranje üzerinden Yeni Pazar civarından geçmiş bulduklarını, diğer bir telgrafta ise Karadağlıların Yeni Pazar sınırına silah ve mühimmat getirip civardaki Hıristiyanların dikkatini Yeni Pazar'a çektiği belirtiliyordu. Yeni Pazar ahalisi, Hıristiyan ahalinin silahlanmasını endişeyle karşılayıp Yeni Pazar ve Seniçe ahalisinin silahlandırılmasını Babıali'den talep ediyordu.⁶⁴ Ancak Osmanlı Devleti Karadağlıların bu hazırlık girişimlerini henüz kendilerine yönelik bir tehdit olarak görmedi. Karadağ Devleti'nin yapmış olduğu hazırlıkların Bosna-Hersek meselesinden dolayı Avusturya-Macaristan'a karşı olduğu bildirilmekteydi. Hatta Karadağ'ın Osmanlı ile ittifak içinde olduğu ve endişeye mahal olmadığı vurgulanıyordu.⁶⁵ Karadağ verilen taviz aynı şekilde Sırbistan'a da verilmekteydi. 7 Aralık 1908'de Rumeli müfettişi Hüseyin Halis'in bildirdiğine göre, Yeni Pazar hududunda önem arz eden noktalara asker yığan Sırp, Arnavut halk üzerinde heyecana neden olmuştu. Hüseyin Halis, eğer Sırbistan'ın bu teşebbüsü devam ederse Selanik yoluyla Sırbistan'a ithal edilen harp malzemelerinin limandan geçirilmemesi telkiniyle tehdit edilmesi gerektiğini Babıali'den talep ediyordu. Babıali ise Karadağ'da olduğu gibi Sırbistan'ın bu teşebbüsünün Avusturya-Macaristan'a karşı olduğunu bundan dolayı endişeye mahal olmadığını yineledi.⁶⁶

Osmanlı'nın bu tavrı Balkanlarda kendisine dost ve müttefik ülke aramasıyla açıklanabilirdi. Bu coğrafyada yalnız kalmış ve bir dost ülkeye ihtiyacı vardı. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakı hem Osmanlı'yı hem de Sırbistan ve Karadağ'ı ortak noktada buluşturuyordu. Osmanlı Devleti vatan toprağının kaybedilişine; Sırbistan ve Karadağ ise genişleme hayaline veda etmişti.⁶⁷ Osmanlı Devleti yalnızlığını Sırbistan ve Karadağ ile ittifak kurarak atlatmak isterken; Sırbistan Avusturya-Macaristan ile siyasi ve ekonomik krizini Osmanlı Devleti ile ittifak kurarak atlatmak istiyordu. Bu sebeple Osmanlı Devleti'ne muhtaçtı. Muhtaçtı, çünkü Avusturya-Macaristan Sırbistan'a karşı gümrük kapılarını kapatmış ve çeşitli tedbirler almıştı.⁶⁸ Bu nedenle denize tek çıkış yolu Belgrat-Selanik hattıydı. Netice itibari ile dönemin siyasi ve ekonomik şartları bu devletleri ortak bir noktada suni bir ittifaklık içerse de birbirine yaklaşıyordu.⁶⁹ Ali Fuat Türkgeldi'nin hatıratında da bu konu desteklenmekte olup dönemin sadrazamı Kamil Paşa'nın Sırbistan ile iletişim halinde olduğunu ve Sırbistan'a ittifak talebinde bulunduğunu

⁶⁴ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3427, Gömlek No: 257001.

⁶⁵ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3427, Gömlek No: 257001.

⁶⁶ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3426, Gömlek No: 256940.

⁶⁷ Yılmazata, a.g.e., s. 157.

⁶⁸ BOA, Hariciye Nezareti Siyasi Kalemi Belgeleri (HR.SYS), Dosya No: 1504, Gömlek No: 102.

⁶⁹ Özlem Yıldız, "20. Yüzyıl Başlarında Selanik Liman'ında Deniz Ticareti", ÇTTAD, Cilt: 12, Sayı: 24, İzmir 2012, s. 36.

belirtmekteydi. Hatta Sırbistan tarafınca Osmanlı ittifakının memnuniyetle karşılandığını bildirmekteydi.⁷⁰

Osmanlı Devleti'nin Sırp ve Karadağlılara karşı iyi niyet beslemelerine rağmen Osmanlı Devleti'nin Londra Sefareti 11 Kasım 1908 tarihli telgrafta Sırbistan ve Karadağ Devletlerinin toprak talebi ve silahlanma konusunda bilgi vermektedir. Sırbistan ve Karadağ'ın Avusturya-Macaristan hududunda silahlanmasına muhalefet eden büyük devletlere hitaben, eğer silahlanmamıza izin vermezseniz bunun karşılığında Yeni Pazar sancağından geçirilmek üzere ve Bar'da son bulacak bir şimendifer hattı inşasına izin verilmesi teklifini sunmaktaydı.⁷¹ Sırbistan ve Karadağ büyük devletlere karşı bu istemkar cesaretini muhakkak ki Rusya'dan almaktaydı. Bu konuda *Ahenk* gazetesi, Avusturya-Macaristan gazetelerinden *Peşti Hirolop*'un Belgrat'tan aldığı haberde açıkça görülmekteydi. 25 Kasım 1908 notası ile Rusya, Sırbistan'ı himaye ettiğini bildirmekle beraber, gerekirse Fransa ve İngiltere'nin de Sırbistan'a destek sağlaması için her türlü girişimde bulunacağını sözünü vermektedir. Rusya bu konudan başka Bosna-Hersek'in muhtariyetini destekleyeceğinin ve Yeni Pazar sancağını Sırbistan'a terki için bütün nüfuzunu kullanacağını bahsine yer verdi.⁷²

Sırbistan Rus desteğini daima arkasına almış ve yakaladığı her fırsatta Rusya'dan Yeni Pazar ve civarındaki emelleri için destek almaktaydı. Sırp Hariciye Nazırı Mösyo Melonoviç, Avrupa seyahatine çıktığında Berlin'de Rus Hariciyesi ile yaptığı görüşmede, Yeni Pazar sancağı ve Bosna arazisinden en azından 18 kilometrelik bir yerin Sırbistan'a tahsis edilmesini istiyordu. Bu haberin Osmanlı gazetelerinde yer almasıyla Sırp baştercüman derhal sefaretine gelerek haberin tekipt edilmesini talep etti. Baştercüman, bu haberlerin Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasındaki dostluk bağlarını kopartmaya çalışan söylentiler olduğunu iddia etti. Hatta daha ileri giden baştercüman, bize böyle bir teklif sunulsa Osmanlı Devleti'ne bağlılığımızdan derhal reddederiz demekteydi.⁷³

Sırbistan ve Karadağ'ın Yeni Pazar'ı ele geçirmeden önceki hazırlık merhalelerinden bir diğeri, bölge üzerinde keşif yapmaktı. 10 Ocak 1909 tarihiyle Sırbistan askeri erkanından üst düzey rütbeli askerlerden oluşan 9 kişilik bir heyetin Yeni Pazar ve çevresinde keşif yaparak bölge hakkında bilgi topladıkları ihbar edilmişti. Bu haber üzerine hükümet yetkilileri, Sırp askeri heyetinin nerelerde buldukları ve ne maksatla dolaştıklarının gizlice öğrenilmesini istedi.⁷⁴ Yine aynı şekilde 21 Mart 1909 tarihli başka bir kaynaktan Sırp askeri birimlerinden Yüzbaşı Miloya Biliveyediç ve Teğmen Deviyeviç adlı iki kişinin Yeni Pazar civarında keşifte buldukları belirtilmekteydi.⁷⁵

⁷⁰ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, TTK Basımevi, Ankara 1987, s. 11.

⁷¹ BOA, *Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)*, Dosya No: 3430, Gömlek No: 257237/1.

⁷² *Ahenk Gazetesi*, "Rusya ve Yeni Pazar Sancağı" başlıklı yazı, 30 Mart 1909.

⁷³ *Tanin*, "Yeni Pazar Sancağı" başlıklı yazı, 14 Ekim 1908.

⁷⁴ BOA, *Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT)*, Dosya No: 2737, Gömlek No: 54.

⁷⁵ BOA, *Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)*, Dosya No: 3501, Gömlek No: 262545.

Sırbistan ve Karadağ'ın bu gibi askeri ve teftiş amaçlı girişimleri, Yeni Pazar ve Gosina ahalisini endişeye sevk etmekteydi. Bahsi geçen işgal şayiaları ve vatan toprağının elden çıkışına seyirci kalmak istemeyen Belediye Reisi Akif Bey, Yeni Pazar ahalisi adına Ahmet, Mustafa, Hurşit, Murat ve Salih adlı kişiler, hariciye nezaretine gönderdikleri 27 Şubat 1909 tarihli telgrafta, Sırbistan ve Karadağ'ın Yeni Pazar sancağını tehdit ettiklerinden bahsediyorlardı. Ayrıca Yeni Pazar ahalisinin bu birleşmiş düşmana karşı kanlarının son damlasına kadar çarpışacaklarını bildiriyordu. Ancak bunun yapılabilmesi için Babıali'den silah ve mühimmat yardımı gerektiğini ekliyorlardı. Açık bir şekilde Sırp ve Karadağ tehlikesiyle karşı karşıya gelen Yeni Pazar ahalisine Babıali, yine yapılan hamlelerin Avusturya-Macaristan'a yönelik olduğunu bildirerek halkın teskin olmasına yönelik nasihatlerle bulunmaktaydı.⁷⁶ Yine aynı kişilerden Babıali'ye gönderilen 5 Mart 1909 tarihli telgrafta, Sırbistan ve Karadağ'ın birleşerek Yeni Pazar ve çevresinde silahlandıkları, hazırlık yapılan yerin sadece iki saat uzaklıkta bulunduğu ve bu durumun doğuracağı olumsuz neticelerinden bahsedilmekteydi. Telgrafın devamında bu birleşik düşmana karşı müdafaa edebilmek için ahalinin silahlandırılmasını, iki alay askerle birlikte iki batarya seri ateşli top istenmekteydi. Ancak Osmanlı Devleti, Sırbistan ve Karadağ için iyimser yaklaşımını sürdürerek bu konuyla ilgili detaylı bir bilgiye sahip olmadıklarını ve halkın heyecanının teskin edilmesi ile nasihatlerini sürdürdü.⁷⁷

Osmanlı Devleti'nin Yeni Pazar hududunda Sırbistan ve Karadağ'ın hazırlıklarına sessiz kalması Avusturya-Macaristan'ı da endişelendirmekteydi. Bu dönemde Selanik Limanı üzerinden Sırbistan'a gönderilen mühimmatlara, Osmanlı hükümetince izin verilmesi Avusturya-Macaristan'ı ayrıca endişelendiren bir konuydu.⁷⁸ Bu nedenle Osmanlı ile Sırbistan ve Karadağ arasındaki müttefikliği baltalamak adına Avusturya, gazeteleri vasıtasıyla çeşitli söylentiler yaymaya başladı. Gazeteler yayın akışında, güya Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan'ın anlaşarak Sırbistan ve Karadağ'ın Yeni Pazar üzerindeki hazırlık girişimlerini birlikte müdafaa edileceğine dair bir mukavele imza edildiğini bildirmekteydi. Osmanlı Devleti, Sırp ve Karadağ devletlerine böyle bir mukavelenin imza edilmediğini bildirmesine rağmen iki devletin hariciye nazırları Osmanlı Hariciyesi'ne sert girişimlerde bulundu.⁷⁹

1909 Mart ayı Sırbistan ve Karadağ'ın Yeni Pazar üzerindeki hareketlenmelerinin en yoğun olduğu dönemdi. Bunun nedeni, 24 Şubat 1909'da Avusturya-Macaristan ile Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen antlaşma ile alakalı idi. Antlaşmada, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgal etmesine ve Yeni Pazar'ın Osmanlı'ya verilmesine karar verilmişti. Sırbistan ve Karadağ'ın genişleme politikasına ters olan bu antlaşma, hem Yeni Pazar üzerinde hareketlenmelerini arttırmada hem de Avusturya-Macaristan'a kar-

⁷⁶ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3502, Gömlek No: 262630.

⁷⁷ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3825, Gömlek No: 286633.

⁷⁸ Yılmazata, a.g.e., s. 102.

⁷⁹ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3502, Gömlek No: 262644.

şı savaş hazırlığına girişmelerinde etkili oldu. Bu konuyla ilgili İşkodra Vali Kumandanı Mirliva Bedri Paşa 4 Mart 1909 tarihine ait Babıali'ye bir telgraf gönderdi. Telgrafta, Sırp ve Karadağların Avusturya-Macaristan'a karşı harbe hazırlık yaptığını, Avusturya-Macaristan Devleti'nin de boş durmayarak Karadağlılarla aralarında husumet olan Arnavutları Karadağ Devleti'ne karşı tahrik etmekte olduğunu ve kiliselerin para karşılığında yerel halkı kışkırtma faaliyetine giriştiği bildiriliyordu.⁸⁰ Ayrıca İşkodra valisi Yeni Pazar'ın işgale açık bırakılmasının İşkodra bölgesini de tehlikeye sürüklediğini belirterek bu bölgeye yeterli sayıda asker ve teçhizat isteyerek savunma önlemlerinin alınmasını istedi.⁸¹

Sırbistan, Yeni Pazar cihetindeki faaliyetlerini sürdürmekteydi. 21 Mart 1909'da Sırbistan harbiyesinden iki posta gönderildiği; birinci postada Topoğrafya Müdürü Milan Nikola Boyiç, Teğmen Yosif Corceboyiç, Konstantin İstivenyeviç ve Corce Çarçediç isminde dört kişinin; ikinci postada ise Yüzbaşı Vekili Miloye Peliseviç ve Piyade Mülazım evvel Milan Radoyiveç adlı iki kişinin yapacakları faaliyetlerden bahsedilir. Bu kişiler Yeni Pazar'da harita tashih etmek, yolların keşfi ve propaganda yapmakla görevlendirilmişti. Ayrıca Sırbistan köylerinde Yeni Pazar aleyhine propagandalar yapılması amacıyla para dağıtıldığı söz konusuydu. Osmanlı hükümeti Sırp askeri erkanına bağlı bu kişilerin Yeni Pazar'a gizlice girdiğini anlamıştı; çünkü bu kişilerin hiçbir şehbenderlikte pasaportlarını vize ettirmedikleri tespit edilmişti. Bu nedenle ismi geçen şahısların zararlı faaliyetlerine karşı takibata alınmasını ve görüldükleri yerde tutuklanmasını 3. Ordu Kumandanlığı'na bildirmekteydi.⁸²

27 Mart 1909'da ise Sırpların Yeni Pazar sınırlarına askeri malzemeler yığmakta olduğu haberi üzerine, Sırp harbiye nezaretine bir Osmanlı memur görevlendirilerek konuyla ilgili tetkik yapılması istendi. Görevlendirilen memurun raporunda Sırbistan'ın askeri hazırlıklar içinde bulunmadığını, sadece o civarda 20 gün boyunca askeri talim yapıldığı belirtilerek bu haberlerin aslı ve esası olmadığı üzerineydi.⁸³ Yine aynı tarihe tekabül eden günlerde Sırbistan Müdafa-i Milliye Komitesi adına silah ve patlayıcı maddelerin Yeni Pazar hududuna taşındığına dair haberler alınmıştı. Ancak bu haberi Sırp yetkililer yalanlayarak bahsi geçen haberlerin muhalif Avrupa gazetelerin uydurması olduğunu ve bazı Avrupa devletlerinin Osmanlı-Sırbistan arasındaki dostane ilişkiyi yaralamaya çalıştığını bildirmekteydiler.⁸⁴

Osmanlı Devleti'nin Kosova vilayetine gönderdiği başka bir bilgide ise; Karadağ'ın Yeni Pazar civarında silah, top ve tüfenk nakli yaptığını ve bu mühimmatların Karadağ halkına teslim edileceği ile ilgili bilgi aldıkları aktarılıyordu. Bunun yanında ılımlı siyasetini sürdüren Osmanlı Hariciyesi Karadağlıların Yeni Pazar'a karşı bir teşebbüsüne ihtimal verilmediği, sadece konunun tetki-

⁸⁰ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3504, Gömlek No: 262755.

⁸¹ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3510, Gömlek No: 263429.

⁸² BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3502, Gömlek No: 262630.

⁸³ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3502, Gömlek No: 262630.

⁸⁴ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3502, Gömlek No: 262630.

kini istemektedir.⁸⁵ Anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti Sırbistan ve Karadağ'a karşı oldukça iyi niyetle yaklaşmış silah nakli yapıldığı haberinde dahi ılımlı yaklaşmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ve Karadağ'a karşı bu müsamahakar tavrı sadece müttefik ve dost bir devlet arayışından ileri gelmiyordu. Sırp ve Karadağ yöneticilerinin her defasında dost ve müttefikliğini belirten güven verici ifadelerinin etkili olduğunu, anlatılanları destekleyecek birkaç bilgiye baktığımızda görebilmekteyiz. 15 Mart 1909'da Rumeli vilayetine Sırbistan general konsolosu Viladu tarafından gönderilen yazıda, Sırbistan'ın Yeni Pazar sancağına yönelik hiçbir girişimi olmadığı ve bu konuyla çıkan haberlerin gerçeği yansıtmadığını bildiriyordu.⁸⁶ Viladu ayrıca Sırp Yeni Pazar için Osmanlı Devleti ile müttefiklik edeceklerini ve kanlarının son damlasına kadar burasını korumayı temin edeceklerini vurguluyordu.⁸⁷ Sırp ve Karadağ yöneticileri dışında Osmanlı yöneticilerinin de Sırp ve Karadağ tehlikesine karşı hiçbir tedbir almadıkları ve daima Babali'ye olumsuz bir durum olmadığını bildirmesi, Osmanlı hükümetinin bu bölgelerde tedbir almasına engel oldu. Bu konuyla ilgili Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın Yeni Pazar sancağı hakkında sunduğu bilgilerde, Karadağ'ın tecavüz niyetinde olmadığı, Yeni Pazar üzerindeki söylentilerin şayiadan ibaret olduğu ve Karadağ Devleti'nin dost ve müttefikliğine değinir. Görüldüğü üzere Balkanlardaki gelişmelere müdahalede geç kalınmış sadrazam seviyesindeki Hüseyin Hilmi Paşa dahi tehlikeyi öngörememişti.⁸⁸

Osmanlı Devleti'nin müsamahakar tavrının bir sebebi de Avusturya-Macaristan'ın Yeni Pazar sancağını ne Sırbistan'a ne de Karadağ'a kaptırmaya çağına olan güveni de olabilir. *La Türki* gazetesinin haberini aktaran Tanin'de şunlar kaydediliyordu:

"Avusturya-Macaristan Yenipazar sancağını başka bir devlet işgal etsin diye tahliye etmedi. Böyle bir tecavüz halinde Avusturya-Macaristan, hudut boylarını korumaya aldığı için Sırp ve Karadağ Devletleri'nin bir şey yapamayacağından bahseder. Avusturya-Macaristan, ayrıca Yeni Pazar sancağı hudutlarında Arnavutlardan oluşan 2.000 kişilik bir kuvvetle sınırı koruduğu bildirilerek endişe edilmemesi gerektiğini belirtmekteydi."⁸⁹

Bosna-Hersek ve Yeni Pazar bunalımı, 1908'in son çeyreği ile 1909'un ilk çeyreği arasında yaklaşık altı ayda büyük devletlerin ana sorunu oldu. Rusya, Avusturya-Macaristan'a karşı Sırbistan ve Karadağ'ı desteklerken diğer Avrupa devletleri Rusya'nın Balkanlardaki egemenliğine ve Boğazlara doğru eğilmesinin önüne geçmek istiyordu. Bu sorunun çözümü için Almanya 14 Mart 1909 tarihli notasında, Berlin Antlaşması'nın 25. maddesinin yürürlükten

⁸⁵ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3516, Gömlek No: 263681.

⁸⁶ BOA, Rumeli Müfettişliği Konsolosluk, Sefaret ve Müfettişlikler Evrakı (TFR.I.KNS.), Dosya No: 10, Gömlek No: 938.

⁸⁷ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3516, Gömlek No: 263660.

⁸⁸ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3502, Gömlek No: 262630.

⁸⁹ Tanin, "Yeni Pazar'da Teslihat" başlıklı yazı, 18 Kasım 1908.

kaldırıldığını ve diğer devletlerin bunu kabul etmesi gerektiğini duyurdu. Aksi takdirde gelişen karanlık günlerin müsebbibi anlaşmayı kabul etmeyen devlet olacaktır. Rusya 14 Mart teklifini kabul etmiş ve Rusya'dan sonra diğer Avrupa devletleri kabul etmişti. Koruyucusunu kaybeden Sırbistan ise emellerini ertelemek zorunda kalarak 31 Mart 1909'da İngiltere vasıtasıyla Bosna-Hersek ve civarını hiçbir şekilde ihlal etmeyeceğini ve ilhak karşısında her türlü itiraz ve muhalefetten vazgeçtiğini bildirdi. Ayrıca Avusturya-Macaristan ile iyi münasebetler içinde olacağını taahhüt ediyordu. Ancak mecburi şartlar altında kabul edilen bu durum Sırbistan ve Rusya'nın emellerinden vazgeçmesini önlemeyecekti. Bir Rus vekil Sırp elçisine şunları aktarmaktaydı: *"Silahlanmamız tamam olduğu gün Avusturya ile hesabımızı göreceğiz. Şimdilik savaşa kalkmayın. Bu sizin için intihar olur. Tasarılarınızı açığa vurmayın, fakat daima hazır olun. Sevinçli günler gelecektir."*⁹⁰ demektedir. Bosna-Hersek buhranı Ekim 1908'den başlamak üzere Mart 1909'a kadar altı ay devam etti. Dengelerin lehlerine olmasını isteyen büyük Avrupa devletleri çıkarları doğrultusunda planlar çizmekteydi. Bosna-Hersek buhranı Avusturya-Macaristan'ın ilhakıyla bitmeyerek I. Dünya Savaşı'na kadar uzanan bir seyir izleyecekti. Aradan beş yıl geçmişti ki 28 Haziran 1914'te Saraybosna'da Avusturya-Macaristan veliahtının Bosnalı bir Sırp tarafından öldürülmesi ile başlayan gerilim büyük devletlerin dahil olmasıyla bir dünya savaşına döndü.⁹¹

Yeni Pazar sancağında Osmanlı hakimiyeti 1912'ye kadar sürdü. Bu süre zarfı içinde Sırp, Karadağ ve Bulgar çeteleri Osmanlı sınırlarında olaylar çıkarmaya başladı. Kosova'da yaşayan Arnavutlar'ın muhtariyetleri kabul edildi. Bunların yanı sıra Balkan Savaşı'nın patlak vermesiyle büyük kaos yaşanan bölgede siyasi bir kopukluk yaşanmış ve bu durumdan yararlanan Sırp ve Karadağlılar Yeni Pazar'ı işgal etmişti. Balkan Savaşı sonrası imzalanan 10 Ağustos 1913'teki Bükreş Antlaşması ile Yeni Pazar Osmanlı hakimiyetinden kesin olarak ayrılarak Sırp ve Karadağlılar arasında taksim edildi. Birinci Dünya Savaşı sırasında 1915'te Avusturya-Macaristan ordusu Yeni Pazar bölgesini tekrar işgal etti ve bu işgal 1918'e kadar sürdü.⁹² Birinci Dünya Savaşı'na ittifak bloğunda yer alan Avusturya-Macaristan savaş sonunda yıkılıp dağılınca Yeni Pazar ve civarı 24 Kasım 1918'de yeni kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na bağlandı ve 1919'daki Saint Germain Antlaşmasıyla tasdik edildi.⁹³

Sonuç

Balkanlardaki konumunu 1389 I. Kosova Savaşı ile güçlendiren Osmanlı Devleti, bu bölgedeki fetih hareketlerine hız vererek Yeni Pazar bölgesini 14. yüzyılın sonlarında topraklarına kattı. Fetih hareketlerinin hızlanmasına bağlı olarak 1463'te Bosna'yı da fetheden Osmanlı Devleti, Yeni Pazar'ı bölgesini

⁹⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 623-624.

⁹¹ Taylan Yarırcan, *Osmanlı Hakimiyeti Döneminde Bosna-Hersek'te İsyanlar ve Sebepleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1992, s. 37.

⁹² Muhammed Aruçi, "Sancak", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 36, İstanbul 2009, s. 101.

⁹³ Reco Çauşeviç, *Bosna I (Müslümanlara Son Uyarı)*, Özyılmaz Matbaası, İstanbul 1994, s. 39.

Bosna Sancağı'na bağladı. Bosna'nın güneyinde önemli bir kent haline gelen Yeni Pazar 1580'de Bosna'nın eyalete dönüşmesiyle sancak haline getirilerek Yeni Pazar ismini aldı. Yeni Pazar'ın stratejik konumu ve güvenlikle ilgili nedenlerden ötürü Yeni Pazar zaman zaman bağlı olduğu eyaletlerde değişikliğe gitmek zorunda kaldı.

Balkanlarda söz sahibi olmak isteyen devletler Yeni Pazar ekseninde dö-nüyordu. Bu bölge üzerinde her devletin kendine göre plan ve hedefleri var-dı. Bu devletlerden biri olan Avusturya-Macaristan, Yeni Pazar'ı ele geçirerek Sırbistan ve Karadağ'ı birbirinden uzak tutmak istiyordu. Ayrıca Yeni Pazar'ın ele geçirilmesi, Avusturya-Macaristan'ın Selanik hattı üzerinden İstanbul'a kadar ilerlemesine zemin hazırlayacaktı. Yeni Pazar'da hedefleri olan Sırbis-tan ve Karadağ ise birleşerek arada kalan tampon bölgeyi, yani Yeni Pazar'ın işgalini istiyordu. Çünkü büyük Sırbistan hayallerini Yeni Pazar'ın işgaliyle başlatacaklardı. Anlaşıldığı üzere Yeni Pazar sancağı birçok devlet için göz di-kilen ve stratejik bir konumu üstlenmekteydi. 19. yüzyılın son çeyreği ve yeni yılın ilk yılları bahsi geçen devletlerin Yeni Pazar üzerindeki hesaplaşmaları ile geçiyordu. Bu hesaplaşmalar Balkanlarda karmaşık dönemin başlangıcı oldu. Tabidir ki bu karmaşadan önemli sayıda nüfusunun Balkanlarda bulunması sebebi ile Osmanlı Devleti etkilendi.

Berlin Antlaşması'nın 25. maddesi ile Bosna-Hersek geçici olarak Avustur-ya-Macaristan tarafından işgal edilmişti. Avusturya-Macaristan işgal etme se-bebini Avusturya-Macaristan sınırlarında gerçekleşen asayişsizliği göstererek sözde bir bahane ile geçiştirdi. Halbuki esas amacı, Bosna-Hersek işgalinden sonra yavaş yavaş Yeni Pazar'ı ele geçirebilmektir. Nitekim Berlin kararlarında Yeni Pazar'da asker bulundurma hakkını elde eden Avusturya-Macaristan, konumunu Sırbistan ve Karadağ'a karşı kuvvetlenmesini sağladı. Avustur-ya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgali ve Yeni Pazar'da asker bulundurma hakkı olması, Sırbistan ve Karadağ'ı memnun etmedi. Ayastefanos'ta ken-dileri için taksim edilen Yeni Pazar, Berlin kararlarıyla Avusturya-Macaris-tan işgaline açık kaldı. Diğer bir memnuniyetsizlik ise Slav unsur üzerindeki hakimiyetini devam ettirmek isteyen Rusya'da idi. Rusya, Slavlar üzerindeki prestijini korumak için daima Sırbistan ve Karadağ'a destek veriyordu. Nite-kim Sırbistan-Karadağ yeni kurulmuş bir devletti. Toprak kazanma hırsını ve cüretini Rusya sayesinde güçlü tutuyordu.

1878'den itibaren Sırbistan ve Karadağ Yeni Pazar'la ilgili emellerinden vazgeçmeyerek bölge üzerinde genişleyebilmenin arayışlarına girdiler. Ancak hedeflerin çatıştığı devlet Avusturya-Macaristan idi. Avusturya-Macaristan ise sorunun çözümünü Rusya'da görmekteydi. Rusya'nın bertaraf edilmesi Sırbistan ve Karadağ'ı koruyucusuz bırakmak demektir. Çeşitli diplomatik gö-rüşmelerle ve Rusya'nın 1905 Japonya ile savaştan yenik çıkması, Rusya'yı zayıflatmış ve Yeni Pazar konusuna çok fazla ilgilenememesini sağlamıştı. Rahat hareket ortamı sağlayan Avusturya-Macaristan, 5 Ekim 1908'de Bos-na-Hersek'i ilhak ettiğini belirtmesi Sırbistan ve Karadağ'ı oldukça endişe-lendirdi. Çünkü Bosna-Hersek'in ilhakının arkasında Yeni Pazar'ın ilhakı da

gerçekleşebilirdi. Derhal hareket etmesi gerektiğini düşünen Sırbistan ve Karadağ, askerlerini Yeni Pazar sancağı civarında görevlendirmeye başladı. Özellikle 1908 ve 1909 yılları arasında Yeni Pazar ve civarında bazı askeri hazırlıklara giriştiler. Hazırlık aşamalarına sınır boylarında askeri talimle başladılar. Yeni Pazar'a ait haritalar tahsis eden Sırp lar bölgedeki yolların keşfederek Yeni Pazar'ın coğrafyası hakkında bilgilendiler. Yoğun bir propaganda içerisine giren Sırp ve Karadağlılar, Yeni Pazar halkını Avusturya-Macaristan'a karşı kıskırtmaya çalıştılar. Ayrıca basın yolunu kullanarak büyük devletlerin dikkatini çekmeye çalıştılar. Bölgeye keşif heyeti de gönderen Sırp hükümeti, Yeni Pazar ile ilgili bilgilere ulaşmaya çalıştılar. Ancak Osmanlı Devleti Sırp ve Karadağlıların sınır boylarındaki hazırlıklarına karşı tedbir almamış; yapılan hazırlıkların Avusturya-Macaristan'a karşı olduğunu bildirerek ılımlı bir yaklaşım göstermişti. Osmanlı devlet yöneticilerinin bu tavrını dost ve müttefik ülke ihtiyacından ileri geldiği çıkarımında bulunuyoruz.

Bosna-Hersek ve Yeni Pazar sorunu, 1908 yılı sonları ve 1909 yılı ilk çeyreğinde Avrupa devletlerinin ana konusunu teşkil etti. Hiçbir Avrupa devleti Sırbistan ve Karadağ'a Bosna-Hersek'ten ve Yeni Pazar'dan pay verme taraftarı değildi. Çünkü bu, Sırp ve Karadağ'ın koruyucusu olan Rusya'nın Boğazlara doğru hareketine kolaylık sağlayacaktı. Sorunun çözümü için 14 Mart 1909'da Almanya'da toplanılarak Berlin Antlaşması'nın 25. maddesi yürürlükten kaldırıldı. Bunu Rusya ve diğer Avrupa devletleri kabul etti ve arkasından Sırbistan ve Karadağ da kabul ederek Bosna-Hersek ve Yeni Pazar'da hiçbir hak iddia etmeyeceğini belirtti. Ancak ileride de görüleceği üzere ne Rusya ne de Sırbistan ve Karadağ Yeni Pazar üzerindeki emellerinden vazgeçmeyecekti. Aradaki gerilim bir Sırp'ın Avusturya veliahtını öldürmesiyle I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olacaktı.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BEO., nr. 3426/256940; *BEO.*, nr. 3427/257001; *BEO.*, nr: 3501/262545; *BEO.*, nr: 3502/262630; *BEO.*, nr: 3502/262644; *BEO.*, nr: 3504/262755; *BEO.*, nr: 3510/263429; *BEO.*, nr: 3516/263681; *BEO.*, nr: 3516/263660; *BEO.*, nr: 3825/286633; *DH.MKT.*, 2737/54; *HR.SYS.*, 1504/102; *TFR.I.A.*, nr: 39/3877; *TFR.I.KNS.*, nr: 10/938.

Yayınlanmış Osmanlı Arşiv Belgeleri

Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919), Haz. İsmet Demir vd., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1992.

Osmanlı Belgelerinde Bosna-Hersek, Haz. H. Yıldırım Ağanoğlu - Sebahattin Bayram - Mümin Yıldıztaş, Seçil Ofset, İstanbul 2009.

Arşiv Gazeteleri

Ahenk Gazetesi, *Beyan-ül Hak Gazetesi*, *Kalem Gazetesi*, *Servet-i Fünun Gazetesi*, *Tanin Gazetesi*.

Tetkik Eserler

AKÇORA, Ergünöz: “Dünden Bugüne Bosna-Hersek”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 89, Nisan 1994, s. 87-105.

ANDERSON, Matthew Smith: *Doğu Sorunu 1774-1923*, Çev: İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

ARMAOĞLU, Fahir: *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2007.

ARUÇI, Muhammed: “Sancak”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 36, İstanbul 2009, s. 99-102.

ARUÇI, Muhammed: “Yeni Pazar”, *TDV*, Cilt: 43, İstanbul 2013, s. 468-471.

BAYUR, Yusuf Hikmet: *Türk İnkılabı Tarihi*, C. 1, K. 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

CATİC, Refik: *Bosna-Hersek ve Sancak'taki Boşnaklar (Boşnak Kimliğinin Gelişimi)*, Ed. Caner Sancaktar, *Uluslararası Balkan Kongresi: Balkan Milletler Arası Etkileşim*, Tasam Yayınları, İstanbul 2009, s. 413-427.

ÇAKMAK, Zafer: “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti İle Yaptığı Anlaşma”, *Doğu Anadolu Bölge Araştırmaları 4*, Elazığ 2003, s. 16-20.

ÇAÜŞEVİÇ, Reco: *Bosna I (Müslümanlara Son Uyarı)*, Özyılmaz Matbaası, İstanbul 1994.

DAVUT NURİ BEY: *Mucho Gazetesi Koleksiyonundan, Nesib İshak Bey'in Paylaştığı Fotoğraf*, 13 Şubat 2016.

EMECEN, M. Feridun: *Balkanlar ve Bosna Tarihi Bakımından Kosova Savaşının (1389) Önemi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1992, s. 7-14.

EMGİLİ, Fahriye: *Avusturya-Macaristan İşgalindeki Bosna-Hersek'ten Göçler: Bosna-Hersek Kaynaklarına Göre Bir İnceleme*, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt: 2, Sakarya 2013, s. 838-858.

FORBES, Nevill - TOYNBEE, Arnold J.D. - MİTRANY, D.G. Hogarth: *The Balkans: A History of Bulgaria, Serbia, Greece, Rumania, Turkey*, Oxford, The Clarendon Press, 1915.

GÖLEN, Zafer: *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, TTK Yayınları, Ankara 2010.

GÜLCAN, Mustafa: “Dünden Bugüne Sırp ve Avusturya Baskısı Karşısında Bosna-Hersek”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Konya 1994, s. 295.

Harp Akademileri Komutanlığı: *Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri İle Balkanlar-Türkiye Otoyol Projesi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1999.

https://www.researchgate.net/publication/301199954_Sanjak_of_Novi_Pazar, erişim tarihi: 16.05.2017.

İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL İNAL: *Son Sadrazamlar*, Cilt: 3, Dergah Yayınları, İstanbul 1982.

JELAVİCH, Barbara: *Balkan Tarihi 2*, Çev. İhsan Durdu - Haşim Koç - Gülçin Koç, Küre Yayınları, İstanbul 2009.

KARAL, Enver Ziya: *Birinci Meşrutiyet Devri İstibdat Devirleri 1876-1907*, VIII. Cilt, TTK Yayınları, Ankara 1988.

KARPAT, H. Kemal: *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

MORRISON, Kenneth - ROBERTS, Elizabeth: *The Sandzak: A History*, Hurst & Company, London 2013.

ORUÇ, Hatice: "XV. - XVI. Yüzyıllarda Yeni Bazar", *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi, On Dördüncü Askeri Tarih Kongresi Bildirileri I*, Atase Yayınları, İstanbul 2014, ss. 77-81.

_____ : *15. Yüzyılda Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı*, OTAM, Ankara 2006, s. 249-271.

ÖZDAMAR, Fazıl: "Yeni Pazar'da Türkçe Öğretimi: Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15/1, İzmir 2015, s. 131-143.

UÇAROL, Rifat: *Siyasi Tarih 1789-2012*, Der Yayınları, İstanbul 2013.

_____ : *Uluslararası Balkan Kongresi: Balkan Milletleri Arasında Etkileşim*, Tasam Yayınları, İstanbul 2009, s. 413-427.

SANCAKTAR, Caner: "Sancak Boşnakları: Bir Ulusun Varoluş Mücadelesi", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 110, Ankara 2012, s. 93-118.

SEZEN, Tahir: *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2006.

SCHEER, Tamara: *The Habsburg Empire's German Speaking Public Sphere And The First Balkan War, The Wars Before the Great Wars*, Ed. William Mulligan, A. Rose, D. Geppert, Cambridge University Press, 2015, s. 301-309.

ŞKRİYEL, Recep: "Osmanlı Dünyasında Yeni Pazar (XV. - XVIII. yy)", *Hikmet Dergisi*, Novi Pazar University, Sırbistan 2014, s. 98-115.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat: *Mesail-i Mühimme-i Siyasiye*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Cilt: 2, TTK Basımevi, Ankara 1987.

YARARCAN, Taylan: *Osmanlı Hakimiyeti Döneminde Bosna-Hersek'te İsyanlar ve Sebepleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1992, s. 31-38.

YARDIMCI, Mehmet Emin: *15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Livası Bosna*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, s. 12.

YETİŞGİN, Memet: *On Dokuzuncu Asrın Son Çeyreğinde Rusların Balkan Politikası*, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt: 2, (2013a), s. 745-770.

YILDIZ, Özlem: "20. Yüzyıl Başlarında Selanik Limanı'nda Deniz Ticareti", *ÇTTAD*, Cilt: 12, Sayı: 24, İzmir 2012, s. 27-46.

YILMAZ, Murat: "Sancak Meselesi", *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 2, Ed. Bilgehan A. Gökdağ - Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara 2013.

YILMAZATA, Mehmet: *Savaşta Giden Yol 1908 Bosna-Hersek'in İşgali*, Çalış Ofset, İstanbul 2013.

